

RYSZARD WALKIEWICZ

NAUCZANIE PROPEDEUTYKI FILOZOFII W SZKOŁACH ŚREDNICH W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ

Przedmiotem poniższych rozważań są projekty i praktyka nauczania propedeutyki filozofii w gimnazjach i liceach II Rzeczypospolitej. Celem artykułu jest próba rekonstrukcji zadań i treści programowych tego przedmiotu oraz przesłanek, z których wywodzono zasadność i konieczność jego nauczania w szkole średniej. Trzeba również na wstępie zaznaczyć, że zainteresowanie tamtymi doświadczeniami nie jest ani odosobnione ani przypadkowe. Istnieją już wartościowe opracowania tej problematyki, do których nawiązuje niniejszy artykuł. W szczególności J. J. Jadacki (1982) podjął pionierskie zadanie logicznej rekonstrukcji obszernej dziedziny kontrowersji trwale towarzyszących od drugiej połowy XIX w. praktyce nauczania propedeutyki filozofii w polskich szkołach¹. Z kolei R. Jadczyk (1984) zajął się historią krytycznych ocen praktyki nauczania propedeutyki filozofii, sformułowanych przez polskie środowiska filozoficzne². Na wybór tytułowej problematyki wpłynęła także zapowiedź Ministerstwa Edukacji Narodowej wprowadzenia do szkół średnich filozofii jako obowiązkowego przedmiotu nauczania³. Trwają już prace nad projektem tzw. „minimum programowego z filozofii”. Wydaje się, że krytyczne przemyślenie tradycji nauczania filozofii w polskiej szkole może

¹ Patrz: J. J. Jadacki: *Jakiej filozofii uczniowie potrzebują*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1982, nr 3-4.

Wspomniane kontrowersje dotyczyły miejsca propedeutyki filozofii w planach nauczania średniej szkoły, celów nauczania oraz struktury i zakresu treści programowych. Autor zestawiał podstawowe argumenty „za” i „przeciw”, na które powoływano się przy uzasadnianiu poszczególnych rozstrzygnięć kwestii spornych. Artykuł Jadackiego zawiera ponadto szkic dziejów organizacji nauczania filozofii w polskich szkołach (od XI w.) a w uzupełnieniu — program propedeutyki filozofii, którą, jako przedmiot nadobowiązkowy, wprowadzono do liceów ogólnokształcących w 1981 r. Program Jadackiego — program swoistej „kontynuacji i przełomu” (autor odwołał się do wielu stanowisk występujących w analizowanych przez niego sporach) — zasługuje na osobne omówienie przy innej okazji. Wartość artykułu Jadackiego podnosi bibliografia (ponad 100 pozycji) polskiego piśmiennictwa podejmującego zagadnienia nauczania filozofii w polskiej szkole.

² Patrz: R. Jadczyk: *Z dyskusji nad propedeutyką filozofii w szkole średniej*. „Studia Filozoficzne” 1984, nr 11-12. Przedmiotem rozważań Jadczyka jest historia instytucjonalnych form artykulacji niezadowolonego środowiska filozoficznych, wywołanego stanem nauczania propedeutyki filozofii w II RP. Autor omawia także stosunek ówczesnej administracji oświatowej do programów naprawy.

³ Patrz: Ministerstwo Edukacji Narodowej: *Nowa koncepcja kształcenia ogólnego w polskich szkołach*. Warszawa 1991 (maszynopis). Szerzej o tej koncepcji w komunikacie: R. Walkiewicz: *Uwagi o perspektywach edukacji filozoficznej w średniej szkole*. „Edukacja Filozoficzna” 1992 vol. 12.

mieć pewien wpływ na przebieg tych prac i przyszłe programy nauczania filozofii w szkole.

Sumując: wszystkie powyższe okoliczności można potraktować jako wystarczające usprawiedliwienie ponownej próby przypomnienia minionej formy edukacji filozoficznej w polskiej szkole średniej.

I. PROPEDEUTYKA FILOZOFII JAKO PRZEDMIOT NAUCZANIA

W okresie II Rzeczypospolitej aż do 1938 r. propedeutika filozofii (składały się na nią wybrane elementy logiki i psychologii) była nauczana w ósmej klasie gimnazjów, w wymiarze 3 godz. tygodniowo. Występowały jednak pewne różnice. W gimnazjach typu matematyczno-przyrodniczego w ramach propedeutyki nauczano albo logiki albo psychologii z możliwością zamiany na biologię. W gimnazjach humanistycznych obowiązywała logika i psychologia. Reforma ustroju szkolnego, przygotowana w latach 1932-1937, ujednociliła nauczanie propedeutyki w ten sposób, że propedeutika filozofii, obejmująca logikę, psychologię i elementy metafizyki i etyki weszła do planu nauczania drugiej klasy liceum ogólnokształcącego w wymiarze 3 godz. tygodniowo.

Usytuowanie przedmiotu w polskich szkołach nie wypadło najgorzej w porównaniu z innymi krajami europejskimi. Do wyjątków należała Francja, gdzie od 1885 r. nauczano filozofii (na którą składały się psychologia, logika, etyka, metafizyka, teodycea i historia filozofii) w wymiarze 8 godz. tygodniowo. We Włoszech realizacja podobnego programu była rozłożona na 3 lata. W dawnej Austrii, na której wzorował się polski system nauczania propedeutyki filozofii, nauczano logiki i psychologii w różnych okresach w wymiarze od 2 do 4 godz. tygodniowo⁴. Już te przykłady wystarczają, aby zgodzić się z wnioskiem, że potrzeba nauczania filozofii w szkole była powszechnie uznawana⁵. Wskaźnikiem tego uznania może być gwałtowna erupcja literatury poświęconej dydaktyce filozofii (tylko w latach 1912-1916 ukazało się w Niemczech 90 prac z tego zakresu, w tym — 17 podręczników)⁶.

Obecność propedeutyki filozofii w szkole w charakterze przedmiotu nauczania rodzi pytanie o relacje między filozofią a propedeutyką filozofii jako taką.

Niektórzy, np. S. Igel (1934), dostrzegali tkwiącą w nazwie tego przedmiotu dwuznaczność, która była jedną z przyczyn rozbieżnych zapatrywań na jego cele i treści nauczania⁷.

⁴ Sporo informacji o systemach kształcenia filozoficznego w europejskich szkołach przytaczają: J. J. Jadacki: *Op. cit.* i I. Halpern: *O propedeutyce filozofii w szkole średniej*. „Przegląd Filozoficzny” 1919, R. XXII.

⁵ Zgadzano się, że filozofia w szkole pobudza samodzielność myślenia, kształci zdolności do studiowania i umysłowego opanowywania materiału, jest czynnikiem nadającym wykształceniu charakter ogólności i przeciwstawiającym się nadmiernej szczegółowości poszczególnych przedmiotów nauczania, stanowi składnik współczesnego wykształcenia. Patrz: I. Halpern: *Op. cit.*, s. 228.

⁶ Patrz: I. Halpern: *Op. cit.*, s. 228.

⁷ Patrz: S. Igel: *Dydaktyka propedeutyki filozofii*. W: *Encyklopedia Wychowania*. Warszawa, 1934 t. II. *Nauczanie*. Rozprawa Igla składa się z dwóch części: *Przedmiot nauczania* i *Metody nauczania*. Autor wyczerpująco analizuje i krytycznie ocenia projekty propedeutyki filozofii jako przedmiotu szkolnej nauki i praktykę jej nauczania. Na tle innych opracowań pochodzących z tamtego okresu to wyróżnia się gruntownością i systematycznością. Wymienione cechy tej rozprawy wynikają zapewne z charakteru wydawnictwa (*Encyklopedia!*), dla którego została napisana. Autor załączył bibliografię (51 pozycji w językach polskim, francuskim i niemieckim poświęconych dydaktyce propedeutyki filozofii).

Istotnie, pojęcie propedeutyki filozofii może być rozumiane jako zbiór wiadomości przygotowawczych do studium filozofii lub wiadomości początkowe z filozofii⁸.

Przy pierwszym rozumieniu, lekcje propedeutyki filozofii miałyby polegać na pogłębieniu zasadniczych pojęć naukowych wyniesionych z innych przedmiotów szkolnych⁹. Innym wariantem przygotowywania uczniów do studiów filozoficznych mogłoby być nauczanie logiki i psychologii, gdyż tylko ich gruntowna znajomość dawała prawo do zajmowania się filozofią na studiach uniwersyteckich.

Nowe zagadnienia pojawiają się na podstawie drugiego rozumienia propedeutyki filozofii (początkowe wiadomości z filozofii). Ponieważ na pojęcie filozofii składa się szereg dyscyplin filozoficznych, więc trzeba rozstrzygnąć, które z nich (jeśli nie wszystkie) mają znaleźć swój wyraz w treściach nauczania. Rozpatrywane w tamtym okresie „katalogi” dyscyplin filozoficznych były rzeczywiście obszerne. Na przykład I. Halpern wymienia logikę, psychologię, historię filozofii, teorię poznania, metafizykę, etykę, estetykę, pedagogikę i filozofię „poszczególnych dziedzin zjawiskowych” (filozofie matematyki, religii, dziejów, języka, przyrody, prawa, społeczeństwa i techniki)¹⁰. Z kolei Igel wymienia psychologię, logikę z metodologią, estetykę, etykę, socjologię, filozofię dziejów, teorię poznania, metafizykę i historię filozofii¹¹.

Ze zrozumiałych powodów projekt propedeutyki filozofii uwzględniający wszystkie powyższe dyscypliny nie miał szans realizacji w szkole. Nie było jednak zgody w sprawie kryterium ich doboru. Halpern uważał, że decyzja o tym, jakie dyscypliny filozoficzne będą reprezentowane w programie propedeutyki, powinna uwzględniać typ realizowanej propedeutyki filozofii. Jego zdaniem, w europejskiej tradycji nauczania wykształciły się następujące jej typy: a) teologiczny (nastawiony na dostarczanie moralno-religijnego poglądu na świat); b) systematyczny (nauczanie filozofii odbywa się z punktu widzenia jednego wybranego „systematu” filozoficznego); c) „z a g a d n i e n i o w y” (nauczanie filozofii polega na opracowywaniu wspólnych dla poszczególnych przedmiotów pojęć i zagadnień); d) historyczny (nauczanie filozofii odbywa się poprzez nauczanie historii filozofii); e) encyklopedyczny (nauczanie odbywa się poprzez „ukazywanie systematyki dziedzin i wytworów twórczości umysłowej); f) logiczny (logika jest traktowana jako nauka wstępna, organon i dogodne „pole ćwiczeń”); g) psychologiczny (psychologia jest traktowana jako wstęp do świata humanistyki, a jej wartość polega na „wprawianiu uczniów w obserwowanie i poznawanie siebie, innych ludzi i stosunków między nimi”)¹².

Wymienione przez Halperna dyscypliny filozoficzne dają się rozczłonkować następująco: metafizyka znajdzie swoje miejsce w typach historycznym, teologicznym i systematycznym; teoria poznania będzie najodpowiedniejsza dla typów logicznego,

⁸ S. Igel: Op. cit. s. 427.

⁹ Takimi pojęciami są m. in. ilość, czas, przestrzeń, materia, energia, „zjawisko historyczne”, rozwój, pojęcia estetyczne, gramatyczne itd. Patrz: Tamże, s. 427.

¹⁰ I. Halpern: Op. cit. s. 228.

¹¹ S. Igel: Op. cit. s. 427.

¹² Niektóre typy propedeutyki filozofii nie nadają się do szkoły, np. teologiczny ma piętno wyznaniowości i występują w nim treści dogmatyczne. Z kolei zagadnienia podejmowane w ramach „zagadnieniowego” typu zagrożone są nadmiernie krytycznymi analizami, które łatwo mogą się wyrodzić w pseudofilozofowanie. Patrz: I. Halpern: Op. cit. s. 235.

historycznego, psychologicznego i systematycznego; etyka, estetyka i wspomniane wyżej „filozofie zjawiskowe” znajdą swoje miejsce w typach historycznym i encyklopedycznym propedeutyki filozofii¹³.

Natomiast Igel wymienia trzy stosowane kryteria wyboru właściwych dyscyplin filozoficznych pretendujących do umieszczenia ich w programie nauczania propedeutyki filozofii: kryterium stopnia ścisłości (należy wybrać logikę i psychologię), kryterium istotności (wtedy wybór padnie na teorię poznania i metafizykę) i kryterium historyczności (należy wtedy wybrać ogólną historię filozofii skoro filozofia jest przede wszystkim „zjawiskiem historycznym”)¹⁴.

Ukonstytuowanie propedeutyki filozofii jako przedmiotu nauczania w szkole wymaga, zdaniem Halperna, uwzględnienia pedagogicznych skutków nauczania dyscyplin filozoficznych. Autor opowiada się za nauczaniem psychologii („wprowadza do świata podmiotu zjawiska i fakty doświadczenia”), logiki (wyświetla myślenie dyskursywne), encyklopedii nauk (ukazuje wspomnianą już wyżej systematykę dziedzin i wytworów twórczości umysłowej), historii filozofii (pokazuje dziejowy aspekt wielkich systemów filozoficznych) i systemów (wskazują one na rolę syntezy w myśleniu filozoficznym). Te równorzędne, równoważnościowe i główne ośrodki systemu treści propedeutyki filozofii kształcą i wspomagają kształcenie zdolności introspekcji, poprawności rozumowania, systematyzowania, zmysłu historycznego i syntetyzowania¹⁵.

Odkładając do innej okazji pełną ocenę rozpraw Igla i Halperna, warto podkreślić, że zawarte w nich sposoby ukonstytuowania propedeutyki filozofii jako przedmiotu nauczania w szkole są przykładem podejścia, które po krytycznym rozborze może być i dzisiaj wykorzystane przy projektowaniu systemu kształcenia filozoficznego w szkole.

II. CELE I TREŚCI PROPEDEUTYKI FILOZOFII

Obowiązujący w gimnazjach II Rzeczypospolitej program propedeutyki filozofii miał następującą strukturę i zawartość:

CELE. 1) Wyćwiczenie młodzieży w myśleniu jasnym, ścisłym i krytycznym; 2) Dostarczenie podstawowych wiadomości z dziedziny logiki i psychologii; 3) Pogłębienie i rozwinięcie pierwiastków filozoficznych tkwiących w innych przedmiotach nauczania; 4) Rozbudzenie wśród młodzieży zainteresowania filozoficznego.

PROGRAM LOGIKI. 1) Pojęcie nauki i podział nauk; 2) Pojęcia i sądy; 3) Definicje; 4) Klasyfikacja; 5) Stosunki logiczne zachodzące między sądami; 6) Wnioskowanie bezpośrednie i pośrednie; 7) Dowodzenia, argumenty nie podlegające dowodzeniu; 8) Wykrywanie, sprawdzanie i wyjaśnianie praw naukowych; 9) Zadania filozofii i jej rola w stosunku do praw szczegółowych.

PROGRAM PSYCHOLOGII. 1) Zjawiska fizyczne i psychiczne; 2) Ich charakterystyka; 3) Życie psychiczne i fizyczne. Wzajemny stosunek życia psychicznego i fizycznego; 4) Dyspozycje psychiczne i psychofizyczne w odróżnieniu od zjawisk aktualnych; 5)

¹³ Tamże s. 241.

¹⁴ S. Igel: Op. cit. s. 428.

¹⁵ I. Halpern: Op. cit. 246.

Krótki przegląd i najogólniejsza charakterystyka głównych rodzajów i najważniejszych gatunków zjawisk i dyspozycji psychicznych oraz rządzących nimi praw z uwzględnieniem zastosowania praktycznego wiadomości psychologicznych¹⁶.

W komentarzach ukierunkowujących pracę nauczyciela propedeutyki podkreślono, że nauczanie kursu logiki i psychologii ma dać uczniowi „całość o zwartych konturach, systematycznie ujętą”¹⁷.

Niewiele można znaleźć prac, napisanych w omawianym okresie, które zawierałyby szersze pozytywne omówienie obowiązującego programu. Dominują krótsze lub dłuższe wypowiedzi, oficjalne rezolucje, w których autorzy krytykują program i postulują konieczność zmian — często radykalnych.

Dopiero w 1934 r. ukazał się miarodajny *Poradnik w sprawach nauczania i wychowania oraz administracji w szkołach ogólnokształcących* (nakł. M. W. R. i O. P. R. V. Zeszyt 1/12, Warszawa 1934), w którym opublikowano anonimowy szkic pt. *Rola propedeutyki filozofii w szkole średniej*¹⁸. Szkic jest przejrzystym komentarzem do przytoczonego wyżej programu — wyjaśnia przesłanki, cele i zasady doboru treści programowych. Warto przyrzeć się dokładniej jak to miało wyglądać w praktyce, z punktu widzenia ówczesnego Ministerstwa.

1. Na program nauczania propedeutyki filozofii składają się podstawowe wiadomości z psychologii i logiki, które z jednej strony są powiązane z „pierwiastkami filozoficznymi tkwiącymi w innych przedmiotach nauczania, a z drugiej strony mogą stanowić punkt wyjścia dla okolicznościowych dygresji ściśle filozoficznych”.

2. Lekcje propedeutyki filozofii powinny być nastawione na uświadamianie „pierwiastków” ogólnych tkwiących w poszczególnych przedmiotach i zagadnieniach szczegółowych łączących się z faktem, zjawiskiem, prawem, regułą, wykraczającymi poza dziedzinę badań specjalistycznych (mogą to być zagadnienia spoza lekcji i spoza szkoły).

3. Poradnik zawiera całą listę takich sytuacji, które można wykorzystać na lekcjach jako dogodny punkt wyjścia dla wspomnianych okolicznościowych dygresji, np.

— poznając elementy różnych nauk, uczniowie nie zastanawiają się nad nauką, jak ona powstaje, jak się rozwija, do czego zmierza;

— znają rozmaite prawa ale nie umieją wyjaśnić co to jest prawo naukowe, teoria, hipoteza;

— umieją przeprowadzić dowodzenie matematyczne ale nie pojmują schematu, według którego rozumują: nie uświadamiają sobie roli dowodu w naukach formalnych;

— wykonują obserwacje i eksperymenty ale nie rozumieją ich znaczenia w naukach realnych;

Idzie też o to, aby uczniowie:

— dociekali sensu wyrazów i zdań, tworzyli pojęcia i sądy, definiowali i klasyfikowali;

— byli zachęceni do pracy nad sobą, rozwijania silnej woli do budowy szlachetnego charakteru;

¹⁶ Plan przytaczam za: B. Kieszkowski: *Zagadnienie programu propedeutyki filozofii*. „Przegląd Filozoficzny” R. XXXIV. 1931 r.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ L. Blaustein zauważa mimochodem, że artykuł w *Poradniku* napisał B. Gawecki, wówczas już urzędnik M. W. R. i O. P. Patrz: L. Blaustein: *W sprawie przyszłego programu propedeutyki filozofii*. „Gimnazjum” I. 1934.

- pisali charakterystyki osób i zdarzeń;
- oceniali i wartościowali z estetycznego i etycznego stanowiska;
- interesowali się innymi ludźmi, rzeczami, ideami, zjawiskami;
- nieobce były im wzruszenia, uczucia czci, podziwu i entuzjazmu;
- poznali różne prądy umysłowe, myślicieli, procesy rozwoju i upadku różnych cywilizacji¹⁹.

4. Powyższe sytuacje domagają się „rozbioru i oglądu z wyższego stanowiska”. Konieczne są różne czynności porządkujące, scalające i dopełniające chaos doświadczeń uczniowskich. Nie chodzi przy tym o nową wiedzę, lecz o powiązanie tego co „pokrewne”, „ogólne” i „zasadnicze”. Nie jest konieczne, aby za wszelką cenę dążyć do syntezy filozoficznej zawierającej się w terminach ogólnych. Z punktu widzenia celów programowych bardziej wartościowa jest krytyka podstawowych pojęć i założeń nauki.

5. Nie jest również zadaniem nauczyciela propedeutyki filozofii dostarczanie uczniom gotowego poglądu na świat i życie. Nauczyciel powinien przygotowywać ucznia do krytycznego rozważania możliwych stanowisk w celu dokonania z czasem dojrzałego wyboru, albo — nawet — podjęcia samodzielnej próby w tym zakresie.

6. Czy można nazwać te porządkujące i scalające wiedzę szkolną czynności tworzenia syntezy filozoficznej? Autor referowanego artykułu twierdzi, że tak istotnie jest. Co więcej, o czym nie mówi się wprost w programie, synteza utworzona taką drogą jest najwyższym celem nauczania propedeutyki filozofii. Oczywiście, będzie ona nosiła piętno indywidualności nauczyciela — propedeutyki filozofii uczą przecież nauczyciele różniący się rodzajem i kierunkiem wykształcenia oraz osobistymi zainteresowaniami. Gdyby ten cel został osiągnięty, to stanowiłby odpowiednie zwieńczenie wykształcenia średniego i właściwe otwarcie na naukę jako całość.

7. Droga do tego celu prowadzi przez logikę i psychologię. Bowiem logika i psychologia stanowią podbudowę większości zagadnień, na których filozofia się opiera. Są również istotnym składnikiem wykształcenia ogólnego.

III. TRUDNOŚCI I KRYTYKA

Już na początku omawianego okresu dały się zauważyć trudności w praktycznej realizacji programu propedeutyki filozofii. Główną przeszkodą był dotkliwy brak wykwalifikowanych nauczycieli. Ministerialny projekt programu nauczania filozofii w szkole średniej prawo nauczania tego przedmiotu przyznawał wykwalifikowanym nauczycielom. Jednocześnie zalecał, aby w szkole, gdzie nie ma wykwalifikowanych osób nauczanie propedeutyki zawiesić a uwolnione w ten sposób godziny skreślić z planu nauczania lub zastąpić innym przedmiotem nauczania²⁰. Druga kategoria trudności wynikała z niewłaściwej organizacji nauczania propedeutyki filozofii. Ministerstwo ustaliło, że nauczanie tego przedmiotu będzie odbywać się w VIII klasie w wymiarze 3 godz. tygodniowo. Według powszechnej opinii, była to decyzja niestuszna — uniemoż-

¹⁵ Drobiazgowość zreferowanego wykazu czynności uczniowskich podyktowana była troską o mniej wykształconego filozoficznie nauczyciela propedeutyki.

²⁰ Patrz: K. Twardowski: *Kilka uwag o ministerialnym projekcie programu nauki filozofii w szkole średniej*. „Ruch Filozoficzny” R. V. 1919-1920.

liwiała jednocześnie dobre nauczanie logiki i psychologii. Dodatkowym utrudnieniem było uczenie tylko jednego przedmiotu: co roku wybierano w szkołach albo logikę albo psychologię. Trzecia kategoria trudności związana była z samym programem, o którym K. Twardowski pisał, że jest fragmentaryczny, niesystematyczny i chaotyczny.

Krytyka programu nauczania propedeutyki filozofii, zainicjowana przez polskie środowiska filozoficzne, dotyczyła wszystkich jego aspektów. Pierwsze zarzuty pochodziły od Twardowskiego: program zawiera przypadkowe zestawienie kilku kwestii filozoficznych bez określonego porządku; w programie logiki występują nie dość precyzyjne sformułowania (dowodzenie, argumenty nie podlegające dowodzeniu); program zbyt wiele swobody przyznaje nauczycielom (mogą sami decydować o kolejności tematów, decydować o zakresie omawianych zagadnień i decydować o ich wyborze)²¹.

W późniejszym okresie lista zarzutów poważnie się wydłużyła dzięki dyskusji na temat propedeutyki filozofii, którą zainicjował S. Ossowski na łamach „Przeglądu Filozoficznego”²². Wskazywano na konieczność rozszerzenia treści programowych, aktualizacji zagadnień programowych z logiki, innego określenia celów nauczania²³. Podnoszono także brak obudowy dydaktycznej przedmiotu (gimnazja nie doczekały się nigdy podręcznika z propedeutyki filozofii, nie było również książek dla nauczycieli).

Zwracano także uwagę na groźną tendencję redukcji lekcji propedeutyki filozofii do zajęć logiki i psychologii. Ignoruje się w ten sposób pewne właściwości młodzieńczej fazy rozwojowej, które psychologowie nazywali „niepokojem filozoficznym”²⁴. Objawiał się głównie w postaci wzmożonego zainteresowania koncepcjami metafizycznymi, „zagadkami świata”, poszukiwaniami odpowiedzi na ostateczne pytania. Igel na temat zubożenia szkoły na „metafizyczne cierpienia” młodzieży szkolnej pisał: „Gdy szkoła głodu filozofii nie zaspokaja, młodzież sama szuka stawy filozoficznej, a znajduje, jak doświadczenie poucza, najczęściej strawę nieodpowiednią.”²⁵. Szkoła, ignorując tę bezsporną właściwość okresu młodzieńczego („inteligentny młodzieniec podszyty jest filozofem”), sprzyja bezradności uczniów wobec zjawisk indoktrynacji, demagogii i werbalizmu w życiu publicznym. W cytowanej rozprawie Igel podkreśla konieczność powiązania celów nauczania filozofii w szkole z „uświadamianiem” młodzieży w zakresie „spraw metafizycznych i etycznych”.

Nie stwarzało takiej możliwości nauczanie propedeutyki filozofii ograniczone do logiki i psychologii.

W połowie lat 30-tych problematyka dyskusji poświęconych praktycznej realizacji przytoczonego wyżej programu propedeutyki filozofii wzbogaciła się o nowe zagadnienia. Dotyczyły one zarysowującej wizji dwuletniego liceum ogólnokształcącego na pod-

²¹ Tamże.

²² Według Ossowskiego, jednym z utrudnień w nauczaniu propedeutyki filozofii jest umieszczenie jej w planach nauczania klas maturalnych. W ten sposób propedeutyka stała się podrzędnym przedmiotem, z którym uczniowie mają kontakt tylko przez 8 miesięcy i to w okresie poprzedzającym maturę.

²³ W dyskusji wypowiedzieli się S. Ossowski, B. Zawadzki, B. Gawecki, R. Rajchman-Ettingerowa, H. Leleszówna, B. Kieszkowski. Na podkreślenie zasługuje wystąpienie H. Leleszówny, która zakwestionowała roszczenia logiki i psychologii do zmonopolizowania celów i materiału nauczania. Wsunęła też własną typologię celów nauczania propedeutyki. Całość tej dyskusji opracował Jadczał, op. cit.

²⁴ Patrz: S. Igel: Op. cit. s. 434.

²⁵ Tamże, s. 434.

budowie czteroletniego gimnazjum. Plany nauczania przewidywały utrzymanie propedeutyki w drugiej klasie liceum w wymiarze 2 godzin tygodniowo. W ministerialnym projekcie, nauczanie propedeutyki filozofii obejmowało „wybrane zagadnienia z logiki, psychologii, teorii poznania, metafizyki, socjologii, etyki i estetyki zgrupowane wokół następujących zasadniczych tematów:

1) Poznanie zmysłowe świata zewnętrznego; 2) Myślenie; 3) Zagadnienia logiczne; 4) Zagadnienia nauki; 5) Świat ducha i świat przyrody; 6) Jednostka ludzka; 7) Społeczeństwo; 8) Zagadnienia dobra i piękna”²⁶.

Realizacja powyższego projektu rozpoczęła się w roku szkolnym 1938/39. Wskazywane wcześniej trudności (brak wykwalifikowanych nauczycieli, zbyt mała ilość godzin przeznaczona na realizację tego programu — PTF postulowało dwuletni cykl nauczania po 3 godziny tygodniowo) utrzymywały się nadal. Na podkreślenie zasługuje fakt wydania pierwszych w okresie II Rzeczypospolitej podręczników propedeutyki filozofii²⁷.

Horyzont problemowy propedeutyki filozofii jako przedmiotu nauczania w średnich szkołach II Rzeczypospolitej pozostawał w ścisłym związku z ówczesnymi dominującymi tendencjami występującymi w polskiej filozofii. Najważniejszy wpływ na dobór treści nauczania propedeutyki wywarł program uprawiania filozofii wypracowany przez Kazimierza Twardowskiego, Wpływy Twardowskiego są szczególnie wyraźne w doborze nauczania (wdrażanie uczniów do porządnego i krytycznego myślenia chroniącego zarówno przed ciasnym dogmatyzmem jak i destrukcyjnym sceptycyzmem) i treści nauczania (nauka logiki i psychologii powinna stanowić podstawę całego kursu propedeutyki filozofii)²⁸.

²⁶ Patrz: Liceum ogólnokształcące: projekt wytycznych „Gimnazjum” 1935, nr 3.

²⁷ K. Ajdukiewicz: Propedeutyka filozofii dla liceów ogólnokształtch. Lwów-Warszawa 1938; T. Czeżowski: Propedeutyka filozofii: Lwów 1938; B. Gawęcki: Propedeutyka filozofii. Warszawa 1938; H. Leleszówna: Podręcznik propedeutyki filozofii. Lwów 1938. Podręczniki pierwszych trzech autorów były kilkakrotnie wznawiane po 1945 r.

²⁸ Szerzej o wpływie Twardowskiego na programy kształcenia filozoficznego młodzieży omawia R. Jadcak w: R. Jadcak: Kazimierz Twardowski. Twórca szkoły lwowsko-warszawskiej. Toruń 1991.